

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЛІЦІЇ ХАРКІВЩИНИ У 1941 РОЦІ (ВОЄННИЙ ПЕРІОД) (До 80-річчя початку німецько-радянської війни)

БАНДУРКА Олександр Маркович - доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України

ORCID:<http://orcid.org/0000-0002-0240-5517>

ГРЕЧЕНКО Володимир Анатолійович - доктор історичних наук, професор Харківського національного університету внутрішніх справ, заслужений працівник освіти України

ORCID:<http://orcid.org/0000-0002-6046-0178>

УДК 343.9:[343.37+343.55](477)"1941"

DOI 10.32782/LAW.UA.2021.2.1

У статті досліджено основні напрями діяльності міліції Харківщини у другій половині 1941 р., після нападу Німеччини на СРСР. Показано, як визначалася роль правоохоронних органів Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 червня 1941 року «Про воєнний стан» та інших нормативно-правових документах радянського уряду та НКВС, як відбувалося створення винищувальних батальйонів та партизанських загонів з працівників міліції, як здійснювалася масово-оборонна робота. Проаналізовано перетворення у структурі НКВС та міліції Харківщини, розкривається питання про зміни у кадровому складі міліції та завдання щодо їх підготовки. Підкреслюється, що сутність перебудови органів міліції полягала в тому, щоб усю діяльність її підрозділів підпорядкувати інтересам фронту і зміцненню тилу країни, підготувати особовий склад до участі в бойових діях проти ворога. Розкрито участь окремих підрозділів та працівників міліції у бойових діях на Харківщині.

Ключові слова: Україна, 1941 рік, Харківщина, НКВС, міліція, німецько-радянська війна.

Постановка проблеми

У цьому році виповнилося 80 років з початку німецько - радянської війни - складової частини Другої світової війни, однієї з найтрагічніших та героїчних сторінок іс-

торії українського народу. Дослідження тенденцій і закономірностей організації і діяльності міліції, її місця в системі державних органів, організаційного перетворення системи органів міліції у воєнний період дозволяє розкрити важливі історичні та юридичні аспекти політичної та соціально-економічної ситуації в державі у надзвичайних умовах тотальної війни, що має актуальне значення і сьогодні, коли продовжується неоголошена російсько-українська війна. Тому і на нинішньому етапі історичного розвитку України вивчення подій тих років у цілому залишається одним з провідних напрямів в історичній і юридичній науках.

Стан дослідження проблеми

Проблемі організації та діяльності міліції в роки війни також присвячена кандидатська дисертація Тімченка А. П. «Организация и деятельность милиции Советской Украины в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941– 1945 гг.)», яка була захищена у 1982 р.[1] Деякі аспекти протидії злочинності в СРСР в роки війни висвітлено в кандидатській дисертації В.О. Гусака (1991 р.)[2]. Проте ці роботи написані з марксистських методологічних позицій, переважно на загальнодержавних матеріалах.

Діяльність міліції Харківщини у вказаний період у них, у кращому випадку, лише згадується.

Уже в добу незалежності були захищені дисертації Д.Б. Лобоженка «Міліція радянської України в період війни 1941-1945 років» (2016р.) [3] та О.В. Пристайко «НКВС-МВС УРСР (1934-1954 рр.): структурна побудова та функції» (2021р.) [4] Проте дисертація Олени Пристайко присвячена, як видно з назви, діяльності НКВС/ МВС у більш тривалій період, і проблематика міліції в ній лише згадується. Певний матеріал з історії діяльності міліції Харківщини міститься у дослідженні Д.Б. Лобоженка, але, знову ж таки, ця тема у його роботі не була предметом спеціального дослідження. Отже, питання про діяльність міліції Харківщини у 1941 р. ще не стало предметом спеціального вивчення.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є розкриття ролі та місця міліції Харківщини в діяльності щодо організації відсічі німецько-нацистським загарбникам та зміцненні тилу і збереженні громадського порядку в перші місяці німецько-радянської війни. Ця мета конкретизується в таких завданнях:

- висвітлити основні завдання міліції у зв'язку з початком війни;
- показати зміни у структурній побудові органів міліції у перші місяці війни;
- охарактеризувати основні аспекти організаторської діяльності міліції у 1941 р.
- розглянути особливості діяльності міліції Харківщини у вказаний період.

Наукова новизна дослідження

Уперше комплексно вивчено діяльність міліції Харківщини в перші місяці війни у 1941 р., показано її особливості в цьому регіоні. Набули подальшого розвитку питання про роль міліції у створенні винищувальних батальйонів та партизанських загонів на Харківщині та охарактеризована їх бойова діяльність.

Виклад основного матеріалу

З початком німецько-радянської війни розпочалася перебудова діяльності НКВС

та його складової – міліції відповідно до завдань воєнного часу. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 червня 1941 року «Про воєнний стан» на території УРСР вводився надзвичайний стан у формі воєнного стану, згідно з яким уся виконавча влада передавалася військовим органам [5].

Відповідно до цього Указу, на органи міліції були покладені обов'язки щодо втілення в життя наказів воєнного командування, які стосувалися підтримання громадського порядку, та наказів, пов'язаних із встановленням особливого режиму в місцевостях, де було проголошено воєнний стан (час і порядок роботи підприємств та установ, магазинів, театрів, кіно).

Міліція допомагала військовій владі у притягненні громадян до трудової повинності, для виконання оборонних робіт, охорони важливих об'єктів, боротьби з пожежами, у запровадженні автогужової та квартирної повинності, у нагляді за дотриманням правил роботи підприємств, правил видачі продуктів і товарів населенню.

2 серпня 1941 року відповідно до наказу НКВС СРСР від 31 червня 1941 року № 00981 НКВС і НКДБ були об'єднані в єдиний НКВС. До структури НКВС увійшли 25 управлінь, серед яких було й Головне управління міліції. Начальником УНКВС Української РСР по Харківській області (з вересня 1939 – 28 березня 1941 рр., серпень 1941 - травень 1943 року) був **Петро Сергійович Сафонов**.

2 серпня 1941 року начальник УНКВС у Харківській області видав наказ про заходи з підготовки особового складу у діяльності у бойових умовах. Наказом від 2 серпня 1941 року № 641 весь особовий склад органів і частин міліції Харківського гарнізону для підготовки та виконання бойових дій з ліквідації диверсійних груп, парашутних десантів і спільних дій з частинами Червоної Армії був зведений у стройові дивізіони. Дивізіони мали 3-взводний склад, їхня загальна кількість досягала 10. Крім того, було утворено окремих взвод.

Особовий склад Харківської школи міліції з перших днів війни був повністю влитий у чинну армію, ті ж працівники міліції, які залишились на міліцейському посту, вико-

нували свої обов'язки в умовах бойової обстановки. Із самого початку війни діяльність міліції Харкова була спрямована на надання допомоги військовій владі. Міліція суворо стежила за виконанням установлених правил у районах, де вводився воєнний стан, регулювала організацію та проведення масових заходів, обмежувала рух транспорту в нічні години, контролювала світломаскування. Органами міліції була організована посилена зовнішня постова служба. У прифронтових містах і найближчих до фронту тилових районах, у місцях найбільшого скупчення громадян та на околицях міст виставлялись додаткові пости й посилювалася патрульна служба. На міліцію покладался і особливий нагляд за дотриманням населенням, установами та підприємствами правил світломаскування в нічний час. Проводячи боротьбу з порушеннями правил світломаскування, працівники міліції виявляли й затримували ворожих коректувальників, що під час повітряних нальотів наводили літаки супротивника на важливі оборонно-господарські об'єкти. На міліцію покладалася боротьба з дезертирством і мародерством, з панікерами, розповсюдниками провокаційних чуток і вигадок, надання допомоги в евакуації підприємств і населення із західних районів республіки на схід.

Сутність перебудови органів міліції полягала в тому, щоб усю діяльність її підрозділів підпорядкувати інтересам фронту і зміцненню тилу країни, підготувати особовий склад до участі в бойових діях проти ворога. З початком війни особовий склад міліції, що знаходився у відпусках, був негайно відкликаний. Багато працівників тимчасово евакуйованих областей прикомандировувались у розпорядження начальників УНКВС інших областей, або були відряджені в розпорядження відділу кадрів НКВС СРСР, евакуйовані. Значна їх кількість з перших днів війни пішла на фронт по мобілізації або добровольцями. На роботу в органи приходили в основному молоді, жінки, поверталися багато пенсіонерів, щоб замінити своїх товаришів. У стислі терміни новачки оволодівали необхідними знаннями і ставали на бойові пости з охорони громадського порядку. Працювати доводилося з меншим

числом людей, але інтенсивніше, ніж у мирний час [6, с.7]. Усі частини і підрозділи міліції переводилися на штати воєнного часу, отримували додатково стрілецьку зброю, що дозволило значно поліпшити їх боєздатність. Особовий склад стрійових підрозділів був переведений на казарменний стан.

Втілюючи в життя постанову Державного комітету оборони від 17 вересня 1941р. «Про загальне обов'язкове навчання військовій справі громадян СРСР» [7, с.309-310], особовий склад міліції систематично займався бойовою підготовкою відповідно до розроблених планів занять. Ці заняття проводилися з метою підготовки резерву для Червоної Армії. Відповідно до умов воєнного часу перебудували свою роботу і співробітники військово-облікових столів при відділах та відділках міліції. В умовах воєнного часу їхні завдання значно розширилися: складалися списки на всіх громадян, які підлягають військовому навчанню, і здійснювався систематичний контроль за цим; вони надавали практичну допомогу військовим комісаріатам у проведенні мобілізації до лав Червоної Армії військовозобов'язаних відповідних вікових груп, надавали воєнкоматам допомогу в проведенні медичного огляду; здійснювали перереєстрацію військовозобов'язаних резерву; допомагали виявляти осіб, які не призвані за різними причинами до лав Червоної Армії, брали їх на облік і т.п. Додатково до основних завдань міліції війна висунула ряд нових завдань: вона повинна була всіляко допомагати боротися Червоною Армією; організувати охорону військових і господарських об'єктів; розсосереджувати населення по бомбосховищах; знешкоджувати шпигунів, диверсантів; вести боротьбу з панікерами, поширювачами неправдивих чуток, дезертирами, мародерами; забезпечувати організовану евакуацію населення, промислових підприємств, різних господарських вантажів залізничним і водним транспортом; вести боротьбу з розкраданнями військових вантажів на транспорті; міліції доводилося керувати захистом об'єктів під час бомбардувань; підтримувати порядок у місцях ураження; охороняти місця зі снарядами і авіабомбами, що не розірвалися;

займатися ліквідацією наслідків нальотів ворожої авіації і артобстрілу; надавати допомогу у відправці поранених; забезпечувати збереження документів, грошей загиблих; брати участь у розбиранні завалів, гасити пожежі, брати участь у роботі аварійних служб; строго стежити за виконанням правил, встановлених військовими властями, надавати їм сприяння в залученні громадян до трудової повинності для виконання оборонних робіт.

Відповідно до постанови РНК СРСР від 2 липня 1941 г. «Про загальну обов'язкову підготовку населення до протиповітряної оборони» [8, с.45], органи міліції займалися організацією в містах і населених пунктах, що мають важливе стратегічне і економічне значення, штабів ППО, а також груп самозахисту, вели роз'яснювальну роботу серед населення про необхідність користування укриттями, займалися навчанням населення користування засобами захисту та ін. У Харкові кожний район було розбито на ділянки ППО, на чолі яких стояли начальники відповідних відділів або відділень міліції. Працівники міліції забезпечували нагляд за дотриманням правил ППО, стежили за своєчасною подачею сигналів повітряної тривоги. У початковий період війни не скрізь успішно велася боротьба з парашутними десантами і диверсантами, що закидалися ворогом. Органи міліції в будь-якій конкретній ситуації, що склалася, повинні були бути готові до самостійних або спільних з підрозділами Червоної Армії бойових дій щодо ліквідації диверсійних груп, ворожих парашутних десантів і регулярних військових частин ворога [6, с.8-10].

25 червня 1941 р. був виданий наказ НКВС СРСР № 00804 про заходи щодо боротьби з парашутними десантами і диверсантами ворога в прифронтовій смузі. Наркомам внутрішніх справ, начальникам УНКВС республік, країв і областей спільно з начальниками оперативних груп і органів НКДБ приписувалося за 24 години організувати при міських, районних відділах (відділеннях) НКВС винищувальні батальйони по боротьбі з парашутними десантами і диверсантами противника чисельністю 100-200 осіб кожен. Начальникам винищу-

вальних батальйонів призначити надійних і бойових оперативних працівників НКВС, переважно з прикордонних і внутрішніх військ і оперативних працівників міліції. Начальникам винищувальних батальйонів для успішного виконання покладених на них завдань створити в колгоспах, радгоспах і на окремих промислових підприємствах у районах своєї діяльності групи сприяння [9, с.77].

Уже 14 вересня 1941 року в Харкові був сформований полк міліції в складі 4-х батальйонів, командиром якого став тоді майор міліції, а в майбутньому комісар міліції ІІІ рангу Віталій Михайлович Комаров (1900-1972) – начальник Управління міліції Харківської області, комісаром – лейтенант міліції Вакуленко. Майже третину полку складали курсанти і командно – викладацький склад Харківського училища міліції. До речі, сам В.М. Комаров був колишнім викладачем Всеукраїнської школи командного складу міліції та розшуку, що дислокувалася у Харкові [10, с.37]. Полк займався підтриманням охорони громадського порядку, а потім взяв участь у боях з німецько-нацистськими військами [11, с.57].

Міліція сприяла місцевим органам влади у проведенні мобілізації населення для відбування трудової повинності. Раднарком СРСР наказом від 28 липня 1941 року № 1900 та Раднарком УРСР наказом від 5 серпня 1941 року № 1100 дали вказівки головам виконкомів Харкова, Сумської, Ворошиловградської та Сталінської областей на заготовлю кріпильного лісу. 1 вересня 1941 року обкоми КП(б)У, виконкоми обласних Рад разом з органами міліції організували мобілізацію працездатного населення у кількості одного мільйона осіб віком від 17 років для чоловіків та 18 років для жінок на території Чернігівської, Сумської, Харківської, Полтавської, Дніпропетровської, Запорізької, Сталінської та Ворошиловградської областей для виконання робіт з будівництва оборонних споруд.

25 червня 1941 року НКВС СРСР видав наказ про створення винищувальних батальйонів [12]. Виконуючи наказ НКВС УРСР, винищувальні батальйони здійснювали свої безпосередні функції: знищували та захо-

плювали ворожі парашутні десанти та диверсантів, охороняли військові та господарчі об'єкти, підтримували порядок у населених пунктах, брали участь у боях з противником.

Про підготовку молоді Харківщини до участі у винищувальних батальйонах йдеться в доповідній записці начальника управління НКВС по Харківській області наркомату внутрішніх справ УРСР від 22 серпня 1941 р. У ній, зокрема, вказується, що всього по Харківській області має бути організовано 404 загони (загін - 20 осіб) чисельністю 8080 осіб. Загони зводяться в комсомольський батальйон з розбивкою особового складу по взводах і відділеннях. Командирам батальйону надані вказівки і програма занять, крім того, з керівництвом винищувальних батальйонів м. Харкова проведено інструктивну нараду. Поряд з цим перед обкомом партії порушено клопотання про виділення коштів для придбання навчальних посібників і пляшок з горючою сумішшю [13, с.374].

З наближенням ворога до Харкова частішали нальоти ворожих літаків на місто. Працівники міліції виявили винахідливість і сміливість при гасінні запалювальних авіабомб, надавали допомогу постраждалим, допомагали в ліквідації наслідків бомбардувань. Дільничний уповноважений 11-го відділення міліції м. Харкова А. Ткаченко організував актив з членів загону забезпечення охорони порядку. За сигналом «Повітряна тривога» кожен займав свій бойовий пост і успішно знешкоджував запальні бомби. Сам Ткаченко під час чергового нальоту в будинку 114 по Подільському провулку загасив 4 запальні бомби, ліквідувавши загрозу пожежі. Слідом за цим дільничний і його помічники врятували чотири сім'ї, завалені в комунальній квартирі після обрушення конструкцій від вибуху фугаски. Дільничний уповноважений 2-го відділення Н. Вірченко особисто загасив 8 бомб і ліквідував у трьох будинках по вул. Жовтневої революції вогнища пожежі. У багатоквартирний будинок по Телефонній вулиці потрапила запальна бомба. Зайнялося горюче перекриття. Група міліціонерів 11-го відділення сміливо вступила в боротьбу з пожежею і ліквідувала її [11, с.57].

За період з вересня 1941 року по 1 травня 1942 року винищувальні батальйони Ворошиловградської, Харківської та Сталінської областей затримали 588 осіб, які ухилились від призову до лав Червоної Армії, 4 920 дезертирів, 23 мародери, 495 осіб без документів [14, с.9].

Разом з бійцями 38-ї армії та військами Харківського гарнізону активну участь в обороні Харкова брали і винищувальні батальйони [15, с.331]. Активними діями в оборонних боях особливо відзначився винищувальний батальйон Близнюківського району. Бійці батальйону, відбиваючи атаки загарбників, знищили 63 солдати та офіцери, захопили 9 кулеметів, 7 автоматів, 16 ящиків ручних гранат, 100 гвинтівок, 2 радіостанції, штабну автомашину, 18 бочок бензину та інші трофеї [16, с.113]. Таким чином, міліція на початку війни стала не тільки організатором винищувальних батальйонів та партизанських загонів, а й стрижнем цих формувань. Керівний склад міліції було призначено на посади начальників та командирів батальйонів та загонів. Рядовий склад став бійцями цих підрозділів, а потім наставниками для цивільного поповнення. Винищувальні батальйони були резервом Червоної Армії, базою для формування партизанських загонів та армійських підрозділів.

Для організації партизанського руху в складі НКВС СРСР було утворено четверте управління, у НКВС республік, УНКВС областей – четверті відділи. 25 червня 1941 року для забезпечення успішної боротьби з парашутними десантами та диверсантами противника у прифронтовій смузі в НКВС СРСР було утворено штаб, при НКВС УНКВС областей – оперативні групи [17, с.542], де використовувався штат міліції.

Кожен, хто залишався для роботи в тилу ворога, попереджувався про труднощі і небезпеки, які очікували його на тимчасово окупованій території, проходив спеціальну підготовку на короткотермінових курсах і спеціальних школах, які діяли і в Харкові. Майбутні партизани і підпільники вивчали стрілецьку справу, тактичні прийоми боротьби партизанських загонів і диверсійних груп, трофейну зброю, методи знищення

бойової техніки ворога із застосуванням сучасних міннопідірвних засобів. Крім того, вони знайомилися з історією партизанського руху і його традиціями, набували необхідні знання з основ бойової розвідки і конспірації, освоювали організацію політичної роботи серед населення та в партизанських загонах. Основними організаційними формами участі працівників міліції у партизанському русі і підпіллі були підпільні організації, партизанські загони і з'єднання, винищувально-диверсійні і розвідувальні групи [6, с.26,27].

Серед 94 партизанських загонів, сформованих обласним і міським комітетами партії, для боротьби з ворогом на тимчасово окупованій території був і загін у складі працівників управління НКВС області. До нього увійшли 35 добровольців, в основному з оперативних служб. Цементуючою ланкою стали І.М. Кулішов, М.М. Родіонов, А.С. Дерєга, Д.В. Скрипник, А.К. Хрікоз, І.І. Стешенко, Ф.І. Гончаренко, Г.В. Ануров, І.М. Кобзар. Загін очолив начальник відділення відділу виправно-трудових установ управління НКВС Іван Миколайович Кулішов. Вибір припав на нього не випадково. І.М. Кулішов був учасником громадянської війни. Перед війною працював в органах НКВС у Чугуєві, Вовчанську, Харкові.

На самому початку війни при обласному управлінні НКВС було створено оперативну групу, яку очолив І.Г. Добровольський. Група готувала і переправляла через лінію фронту партизанські загони і диверсійні групи. До її складу входили оперпрацівники П.П. Зелененький, І.Г. Волчок, М.А. Янко, П.І. Шверін і інші. 24 грудня 1941 р. група допомогла загону перейти лінію фронту і в районі хутора Середа Вовчанського району він вступив у свій перший бій. Підпустивши фашистів на близьку відстань, партизани відкрили сильний вогонь. Коли стемніло, продовжували рейд. 10 січня 1942 року знищили велику продовольчу базу гітлерівців, розташовану в Первухінському радгоспі, а 16 січня зустрілися з партизанським загonom під командуванням І.Й. Копьонкіна. У листопаді 1941-го цей загін, сформований, в основному, з міліціонерів, з боями зробив рейд по Харківській й Полтавській облас-

тах, діяли і в Сумській. Об'єднавшись, заго-ни організували засідку на території Первухінського радгоспу і розгромили загін карателів. У Валківському районі вони знищили близько 80 гітлерівців, які охороняли залізницю на ділянці Коломак-Харків, вели бій поблизу станції Мерефа, у Миргородському лісі Харківського району. Тільки з 30 листопада 1941 по 15 січня 1942 року загін провів 10 великих бойових операцій, у ході яких було завдано значних втрат ворогові: знищено 384 ворожих солдатів і офіцерів і 60 поліцейських, ще 113 німців було поранено, страчено 2 старости і 7 зрадників, знищені продовольчий склад і база пального, 3 автомашини, захоплено 2 кулемети, 4 автомати і 240 гвинтівок. Іван Копьонкін загинув 6 червня 1942 р. на території Нововодолазького району Харківської області, був удостоєний звання Героя Радянського Союзу [18].

Коли в Чугуєві створювався партизанський загін, у числі перших до нього записався автоінспектор райвідділу міліції Я.Черних. У кінці 1941 р., коли лінія фронту проходила по річці Сіверський Донець, чугуївські партизани діяли спільно з регулярними частинами Червоної Армії. Командував загonom начальник Чугуївського відділення міліції лейтенант Устим Іванович Золотко. У ніч з 12 на 13 листопада 1941 р. було прийнято рішення здійснити наліт на Мартову, де розташувалися нацисти і добути «язика». На цю операцію зголосився піти партизан Я. Черних з бійцем загону Н.Сагарєвим. Вони безшумно пробралися до будинку сільської школи, переконалися, що її охороняє один вартовий. Черних непомітно підповз до кута будівлі і, вибравши момент, коли ворог заговівся, - кинувся на нього. На допомогу товаришеві наспів Сагарєв. Дізнавшись у гітлерівця обстановку, вночі напали на будівлю школи і правління колгоспу, де розміщувалися окупанти, і закидали їх гранатами. Потім групу в глиб села повів за собою Я.Черних, щоб розгромити ворожий штаб. Одну за одною шість гранат метнув Черних у приміщення штабу, воно запалало. У цьому бою загинув відважний співробітник чугуївській міліції Я. Черних. Його ім'я в числі інших висічено на монументі, встановленому на братській могилі

воїнів, які загинули в боях за Мартову [11, с.60].

У доповідній записці НКВС УРСР про формування партизанських загонів та їхню діяльність у тилу ворога на території УРСР за листопад 1941 р. від 13 грудня 1941 р. відзначалося, що «найбільш характерними фактами бойової діяльності партизанських загонів є: 2-й партизанський полк НКВС під командуванням капітана Щедрина, діючий у лісах Черкаського району Харківської області, який веде активну боротьбу з німецькими загарбниками. 12.09.41 р. група партизан в полку зробила сміливий наліт на штаб 1 дивізії німецьких військ, розташований в с. Велике Старосілля, і знищила 3 кулеметних гнізда, що охороняли штаб [19, с.360].

Партизанські загони, сформовані під егідою НКВС, мали дещо краще спорядження, ніж ті, що формувалися партійно-радянськими органами. Так, харківському загону Воронцова та іншим, сформованим НКВС, було передано потужні радіостанції, тоді як партизанські об'єднання О.Ф.Федорова та С.А. Ковпака не мали їх ще тривалий час [20, с.23].

Багато з працівників міліції працювали у глибокому підпіллі, що було утворене партійними органами та органами НКВС у тилу ворога. Підпільник Василь Іванович Громов – колишній начальник відділу міліції міста Харкова – з великим ризиком для життя підірвав міський готель «Спартак», у якому проходила нарада важливих чинів нацистської адміністрації та великих військових чинів [21, с.41].

У результаті прориву противником фронту 10-15 вересня 1941 р. у напрямку Конотоп-Ромни-Лубни і Кременчук-Хорол-Лубни, у ворожому оточенні виявилось 1835 осіб співробітників НКВС, у т.ч. слухачі Харківської школи НКВС

Відходячи з нашими військовими частинами на схід, обласне управління НКВС перемістилося в Куп'янськ. Працівники міліції, як правило, залишали населені пункти останніми. Начальник Зміївського райвідділу НКВС молодший лейтенант міліції М. І. Торубара доповідав: «Повідомляю, що з особового складу НКВС разом зі мною в Куп'янськ прибули старший оперуповнова-

жений Зозуля, оперуповноважений Чепеленко і секретар відділу Димченко. Діловод Булгакова залишилася в партизанському загоні. Шофер Бойко вночі 26 жовтня загинув при бомбардуванні. Легковий автомобіль, який ми мали, здав військовим частинам». А ось рапорт старшого оперуповноваженого Лозівського райвідділу НКВС сержанта міліції М.А. Колесника: «Доповідаю, що начальник відділення молодший лейтенант міліції Корнієць Петро Єрофійович при евакуації особового складу залишився в Петровських лісах очолювати партизанський загін» [11, с.61].

Успіхи і звитяга працівників міліції у боротьбі з німецько-нацистськими загарбниками відзначалися у наказах начальника УНКВС по Харківській області, виданих у тому ж 1941 р. Так, 20 грудня 1941 р. ним було видано наказ №242 від 20 грудня 1941 р. «Про нагородження співробітників УНКВС, РВ НКВС, опергрупи і міліції на ознаменування 24-ї річниці ВНК-ОДПУ-НКВС». Наказ було підписано у м. Куп'янську Харківської області, де в той час знаходилося обласне управління НКВС.

У наказі оголошувалася подяка «за чітку роботу у справі боротьби з німецьким шпигунством» працівникам міліції, які працювали в опергрупі начальника КРВ УНКВС ст. лейтенанта держбезпеки Н.П. Погребного, зокрема, лейтенантам міліції П.А. Кукушкіну, А.І. Слесарчуку, міліціонерам В.Н. Сальченку, А.С. Худьку, П.П. Алістратову, І.А. Кресько, А.І. Оліцькому.

У цьому ж наказі оголошувалася подяка працівникам міліції – учасникам опергрупи ст. лейтенанта держбезпеки Кейса, які взяли участь у затриманні трьох німецьких шпигунів, зокрема, молодшим лейтенантам міліції П.С. Алексєєву, Н.А. Малярчуку, міліціонерам П.К. Буянкіну, І. Сіренку, Д.А. Довбієву.

За «вмілу організацію операції по ліквідації озброєної бандгрупи» начальнику відділу карного розшуку управління міліції молодшому лейтенанту міліції А.Д. Слуцькому, старшому уповноваженому кримінального розшуку сержанту міліції Я.С. Суходубову, старшому уповноваженому молодшому лей-

тенанту Н.Т. Себко оголошувалася подяка і видавалася премія по 200 руб. кожному.

Разом з тим, були й накази, пов'язані з порушеннями дисципліни працівниками НКВС. Так, 12 листопада 1941 р. був виданий наказ №205 начальника управління НКВС по Харківській області, підписаний його заступником ст. лейтенантом міліції Кейсом у м. Куп'янськ, у якому відзначалося, що останнім часом, незважаючи на існуючий для особового складу УНКВС порядок казарменого стану, мають місце систематичні випадки недисциплінованості і самовільного виходу в місто у вечірній і нічний час низки працівників. Деякі працівники знайомляться з незнайомими жінками і йдуть з ними, проводять час на околицях міста, де можливі випадки вбивства співробітників, вилучення у них зброї і документів, захворювання венеричними хворобами, а також випадки розголошення державної та військової таємниці. Наказом заборонявся самовільний вихід в місто. Дозволялося йти в місто з службових та особистих питань, у кінотеатри та інші культурні центри лише з дозволу начальника відділу. Особовий склад попереджувався, що за порушення цього наказу будуть застосовуватися найсуворіші заходи впливу аж до віддання під суд Військового трибуналу за законами військового часу.

Висновки

Отже, діяльність міліції Харківщини на початку німецько - радянської війни, упродовж другої половини 1941 р., мала різноплановий і новий за напрямками характер. Вона суттєво змінилася і розширилася. Головним завданням міліції стала робота, пов'язана з відсіччю німецько-нацистським загарбникам. У зв'язку з цим функції та завдання міліції значно розширилися та ускладнилися. Міліція Харківщини, як і в цілому міліція республіки, проводила роботу щодо протидії злочинності, але до цього додалася діяльність по боротьбі з диверсантами і шпигунами, охорона військових і господарських об'єктів, забезпечення організованої евакуації населення, промислових підприємств, різних господарських вантажів залізничним і водним транспортом,

організація винищувальних батальйонів та партизанських загонів, підпілля в тилу ворога, безпосередня участь у бойових діях. У цій діяльності працівники міліції в цілому виявили самовідданість, звитягу та героїзм.

Література

1. Тимченко А. П. Организация и деятельность милиции Советской Украины в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 – 1945 гг.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. М., 1982. 22 с.

2. Гусак В. А. Борьба с преступностью в СССР накануне и в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. М., 1991. 24 с.

3. Лобоженко Д.Б. Міліція радянської України в період війни 1941-1945 років: історико-правове дослідження. спец. 12.00.01. дис... канд.юр.наук.Харків,2016.201с.

4. Пристайко О.В. НКВС-МВС УРСР (1934-1954 рр.): структурна побудова та функції (історико-правове дослідження): дис... канд. юр. наук. спец.12.00.01 Київ, 2021.272 с.

5. О военном положении: указ Президиума Верховного Совета СССР. *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1941. 26 июня.

6. Тимченко А.П. Организация и деятельность милиции Советской Украины в годы Великой Отечественной войны: учебное пособие. К.:Политуправление МВД УССР. 1989 г. 45с.

7. О всеобщем обязательном обучении военному делу граждан СССР: постановление ГКО от 17 сентября 1941 г.// КПСС о Вооруженных Силах Советского Союза. Документы 1917-1968. М.: Воениздат, 1969. С 309-310.

8. О всеобщей обязательной подготовке населения к противоздушной обороне: постановление СНК СССР от 2 июля 1941 г.// Законодательные и административно-правовые акты военного времени с 22 июня 1941 г. по 22 марта 1942 г. . / Сост.: Власов В.А.; Под ред.: Денисов А.И. М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1942. 144 с.

9. Приказ НКВД СССР № 00804 о мероприятиях по борьбе с парашютными десантами и диверсантами противника в

прифронтовой полосе 25 июня 1941 г. // Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне: Сб. док. Т. 2. Кн. 1. Начало. 22 июня-31 августа 1941 г. М.: Русь, 2000. С77.

10. Бандурка О.М., Греченко В.А., Швець Д.В. Харківський національний університет внутрішніх справ: витоки, становлення, розвиток. Харків:Майдан, 2019. 428 с.

11. Михайлюк Н.Т. (начальник УВД Харьковского облисполкома, генерал-майор милиции). Рожденная революцией. Очерк истории милиции Харьковщины (1917- 1982 гг.): рукопись.164 с.

12. Истребительные батальоны на Украине. *Социалистический Донбасс*.1941.26. июня.

13. Докладная записка начальника управления НКВД по Харьковской области наркомату внутренних дел УССР о привлечении комсомольцев и молодежи в истребительные батальоны для борьбы с вражескими танками 22 августа 1941 г.// Михайленко П. П., Кондратьев Я. Ю. Історія міліції України : у 3 т. К. : Генеза, 1997. Т. 2 : (1917 – 1945). С. 374.

14. Тимченко А. П. Участие работников милиции советской Украины в охране общественного порядка и борьбе с преступностью в начальный период Великой Отечественной войны. *Труды Высшей школы МВД СССР*. К. : Изд-во КВШ МВД СССР, 1978. № 12. С.9.

15. Очерки истории Харьковской областной партийной организации / П. Г. Басков, С. Г. Голиков, Е. В. Дягилев [и др.] / Ред. кол. : В. А. Ивашко [и др.]. Харьков : Прапор, 1980.С.331.

16. Шевченко А.Є. Участь співробітників транспортних підрозділів органів внутрішніх справ України у винищувальних батальйонах (1941-1942 рр.). *Наука. Релігія. Суспільство*.2004.№3.С.109-115.

17. Внутренние войска в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг. Документы и материалы М. : Юрид. лит., 1975. С. 542.

18. Копьонкін Іван Йосипович URL.:<https://uk.wikipedia.org>

19. Докладная записка о формировании партизанских отрядов и их деятельности в тылу противника на территории областей

УССР за ноябрь 1941 года. 13 декабря 1941 г. с. Меловое Ворошиловградской области// Михайленко П. П., Кондратьев Я. Ю. Історія міліції України : у 3 т. К. : Генеза, 1997. Т. 2 : (1917 – 1945). С. 360.

20. Чайковський А. С. Відлуння далеких сурм. К. : Україна, 1995. С.23.

21. Полубинский В. И. Из истории Советской милиции. М. : Знание, 1987.С.41.

Referens

1. Timchenko A. P. Organizatsiya i deyatel'nost' militsii Sovetskoj Ukrainy v gody Velikoj Otechestvennoy vojny (iyun' 1941 – 1945 gg.) : avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk : spets. 12.00.01. M., 1982. 22 s.

2. Gusak V.A. Bor'bas prestupnost'yu v SSSR nakanune i v gody Velikoj Otechestvennoy vojny 1941–1945 gg. : avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk : spets. 12.00.01. M., 1991. 24 s.

3. Lobozenko D.B. Militsiya radyans'koyi Ukrayiny v period viyny 1941-1945 rokiv: istoryko-pravovedoslidzhennya.spets.12.00.01. dys... kand.yur.nauk.Kharkiv,2016.201с.

4. Prystayko O.V. NKVS-MVS URSR (1934-1954 rr.): strukturna pobudova ta funktsiyi (istoryko-pravove doslidzhennya): dys... kand. jur. nauk. spets.12.00.01 Kyiv, 2021.272 s.

5. O voyennom polozhenii: ukaz Prezidiuma Verkhovnoho Soveta SSSR. *Vedomosti Verkhovnoho Soveta SSSR*. 1941. 26 iyunya.

6. Timchenko A.P. Organizatsiya i deyatel'nost' militsii Sovetskoj Ukrainy v gody Velikoj Otechestvennoy vojny: uchebnoye posobiye. K.:Politupravleniye MVD USSR. 1989 g. 45s.

7. O vseobshchem obyazatel'nom obuchenii voyennomu delu grazhdan SSSR: postanovleniye GKO ot 17 sentyabrya 1941 g.// KPSS o Vooruzhennykh Silakh Sovetskogo Soyuza. Dokumenty 1917-1968. M.: Voyenizdat, 1969. S 309-310.

8. O vseobshchey obyazatel'noy podgotovke naseleniya k protivovozdushnoy oborone: postanovleniye SNK SSSR ot 2 iyulya 1941 g.// Zakonodatel'nyye i administrativno-pravovyie akty voyennogo vremeni s 22 iyunya 1941 g. po 22 marta 1942 g. . / Sost.: Vlasov V.A.; Pod red.: Denisov A.I. M.: Yurid. izd-vo NKYU SSSR, 1942. 144 s. 12. Prikaz NKVD SSSR № 00804 o meropriyatiyakh po bor'be s parashyutnyimi

desantami i diversantami protivnika v prifrontovoy polose 25 iyunya 1941 g. // Organy gosudarstvennoy bezopasnosti SSSR v Velikoy Otechestvennoy voyne: Sb. dok. T. 2. Kn. 1. Nachalo. 22 iyunya-31 avgusta 1941 g. M.: Rus', 2000.S77.

9. Prikaz NKVD SSSR № 00804 o meropriyatiyakh po bor'be s parashyutnymi desantami i diversantami protivnika v prifrontovoy polose 25 iyunya 1941 g. // Organy gosudarstvennoy bezopasnosti SSSR v Velikoy Otechestvennoy voyne: Sb. dok. T. 2. Kn. 1. Nachalo. 22 iyunya-31 avgusta 1941 g. M.: Rus', 2000.S77.

10. Bandurka O.M., Grechenko V.A., Shvets' D.V. Kharkivs'kyy natsional'nyy universytet vnutrishnikh sprav: vytoky, stanovlennya, rozvytok. Kharkiv:Maydan, 2019. 428 s.

11. Mikhaylyuk N.T. (nachal'nik UVD Khar'kovskogo oblispolkoma, general-mayor militsii). Rozhdennaya revolyutsiyey. Ocherk istorii militsii Khar'kovshchiny(1917-1982 gg.): rukopis'. 164 s.

12. Istrebitel'nyye batal'ony na Ukraine. Sotsialisticheskyy Donbass. 1941. 26. iyunya.

13. Dokladnaya zapiska nachal'nika upravleniya NKVD po Khar'kovskoy oblasti narkomatu vnutrennikh del USSR o privilechenii komsomol'tsev i molodezhi v istrebitel'nyye batal'ony dlya bor'by s vrazheskimi tankami 22 avgusta 1941 g. // Mikhaylenko P. P., Kondrat'ev YA. YU. Ístoríya mílitsíí Ukraíni : u 3 t. K. : Ġeneza, 1997. T. 2 : (1917 – 1945). S. 374.

14. Timchenko A. P. Uchastiye rabotnikov militsii sovetskoy Ukrainy v okhrane obshchestvennogo poryadka i bor'be s prestupnost'yu v nachal'nyy period Velikoy Otechestvennoy voyny. Trudy Vysshey shkoly MVD SSSR. K. : Izd-vo KVSH MVD SSSR, 1978. № 12. S.9.

15. Ocherki istorii Khar'kovskoy oblastnoy partiynoy organizatsii / P. G. Bas'kov, S. G. Golikov, Ye. V. Dyagilev [i dr.] / Red. kol. : V. A. Ivashko [i dr.]. Khar'kov : Prapor, 1980.S.331.

16. Shevchenko A. YE. Uchast' spivrobotnykiv transportnykh pidrozdiliv orhaniv vnutrishnikh

SUMMARY

The article explores the main activities of the Kharkiv region militia in the second half of 1941, after the German attack on the USSR. It shows how the role of law enforcement agencies was determined by the Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR of June 22, 1941 «On Martial Law» and other legal documents of the Soviet government and the NKVD, how fighter battalions and guerrilla units were created from militia officers, how mass defense work. The transformations in the structure of the NKVD and the militia of the Kharkiv region are analyzed, the issue of changes in the personnel of the militia and the tasks of their training are revealed. It is emphasized that the essence of the restructuring of the militia was to subordinate all the activities of its units to the interests of the front and the strengthening of the country's rear; to prepare personnel for participation in hostilities against the enemy. The participation of certain units and militia officers in the fighting in the Kharkiv region has been revealed.

Key words: Ukraine, 1941, Kharkiv region, NKVD, militia, German-Soviet war.

sprav Ukrayiny u vynyshchuval'nykh batal'yonakh (1941-1942 rr.). Nauka. Relihiya. Suspil'stvo. 2004. №3. S.109-115.

17. Vnutrenniye voyska v Velikoy Otechestvennoy voyne 1941–1945 gg. Dokumenty i materialy M. : Yurid. lit., 1975. S. 542.

18. Kop'onkin Ivan Yosypovych URL.:<https://uk.wikipedia.org>

19. Dokladnaya zapiska o formirovanii partizanskikh otryadov i ikh deyatel'nosti v tylu protivnika na territorii oblastey USSR za noyabr' 1941 goda. 13 dekabrya 1941 g. s. Melovoye Voroshilovgradskoy oblasti// Mikhaylenko P. P., Kondrat'ev YA. YU. Ístoríya mílitsíí Ukraíni : u 3 t. K. : Ġeneza, 1997. T. 2 : (1917 – 1945). S. 360.

20. Chaykovs'kyy A. S. Vidlunnya dalekykh surm. K. : Ukrayina, 1995. S.23.

21. Polubinskiy V. I. Iz istorii Sovetskoy militsii. M. : Znaniye, 1987.S.41.